

ПРОЛЕТКУЛЬТ: ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ

У контексті сучасних реформ гостро постають не тільки політичні й економічні проблеми, а й проблеми культурного розвитку держави і пов'язані з цим питання формування демократичного громадянського суспільства. Очевидно, що успішна реалізація вищезазначених трансформацій обумовлена тісною взаємодією культури і держави, їх взаємовпливом. Держава актуалізує необхідність збереження і підтримки культури, зокрема через систему освіти шляхом національного виховання, спрямованого на залучення громадян до вивчення глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури, що визначено Національною доктриною розвитку освіти (2002) [11]. Відтак держава зацікавлена, з одного боку, у культурі, яка була б підтримкою їй у процесі реформування, з іншого – культурі як специфічному виду діяльності суспільства необхідна підтримка держави. З огляду на це дослідження історії таких двосторонніх процесів сприятиме уникненню помилок, виявленню досягнень та інноваційного потенціалу сучасного культурно-освітнього розвитку і проектуванню його у майбутньому.

Національно-культурне будівництво в державі на кожному з історичних етапів відбувалося залежно від ідеологічних і соціально-економічних умов. Особливий інтерес становлять 20–30 роки ХХ ст. – період інтенсивного культурного розвитку демократизму, творчості і різноманіття. Водночас він залишається зовсім недослідженим або ж показаний тенденційно з позицій офіційної радянської педагогічної науки, коли складний і неоднозначний процес підганявся під наперед добре всім відомий результат [10, с. 7].

Серед недосліджених педагогічних феноменів цього періоду залишається діяльність Пролеткульту – культурно-просвітницької і літературно-художньої організації пролетарської самодіяльності при Наркомосі, яка мала за мету широкий і всебічний розвиток пролетарської культури самим пролетаріатом [4, с. 719].

Історіографічний огляд показав, що в Україні не здійснювалися історичні та історико-педагогічні дослідження діяльності Пролеткуль-

ту. Радикальні зміни політичних і соціальних умов на зламі 80–90 рр. ХХ ст. відкрили нові можливості для дослідників. З нових методологічних позицій висвітлюється історія вітчизняної освіти, педагогічної думки, національно-культурного розвитку (О. Адаменко, Н. Антоненко, Л. Березівська, Л. Ваховський, Н. Дем'яненко, Н. Дічик, О. Петренко, Н. Побірченко, Н. Сейко, О. Сухомлинська, В. Федяєва, Т. Філімонова та ін.). До історії вивчення діяльності Пролеткульту як педагогічного феномену звернулася О. Сухомлинська, стаття якої про діяльність цієї організації вміщена в «Енциклопедії освіти» (2009).

Заслужують на увагу дисертаційні дослідження російських вчених Л. Ніколаєвої «Теорія й практика Пролеткульту (1917–1932)» (1997), М. Юдіна «Діяльність Московського Пролеткульту (1918–1925)» (2001) та А. Карпова «Російський Пролеткульт: ідеологія, естетика, практика» (2009), які на основі введення у науковий обіг невідомих архівних джерел дослідили сутність, зміст, напрями діяльності організації пролетарської культури в Росії.

Мета статті – висвітлити історію заснування Пролеткульту як культурно-просвітницької і літературно-художньої організації пролетарської самодіяльності та визначити організаційні засади діяльності.

Після лютневої революції 1917 р. відбулося ряд політичних подій, які сприяли розвитку пролетарського культурно-просвітницького руху і виникненню Пролеткульту. У серпні цього ж року пройшла Друга конференція фабрично-заводських комітетів у Петрограді, на якій виступив А. Луначарський з доповіддю «Про постановку культурно-просвітницької роботи», в якій наголошував, що культурно-просвітницька робота необхідна як і інші форми робітничого руху, це не просто позашкільна освіта чи навчання грамоті – це широка просвіта мас, яка сприяє виробленню цілісного світогляду [12, с. 235]. З огляду на це, А. Луначарський наголосив про необхідність створення органу, який координував би роботу культурно-просвітницьких організацій і товариств пролетаріату. Тоді була прийнята резолюція, яка закликала «приступити до організації об'єднуючого центра, який контролював би всю культурну роботу в робітничому

середовищі і керував би нею спочатку в Петрограді, а потім і по всій Росії» [12, с. 236–237]. У вересні 1917 р. була створена Культурно-просвітницька комісія при Петербурзькому комітеті РСДРП(б), до складу якої увійшли А. Луначарський, Н. Крупська, П. Лебедєв-Полянський та ін.

За ініціативи А. Луначарського була скликана Перша петроградська конференція пролетарських культурно-просвітницьких організацій, яка відбулася 16, 17 і 19 жовтня 1917 р. Вона і поклала початок Пролеткульту. На конференції був створений Центральний комітет пролетарських культурно-просвітницьких організацій Петрограда. Головою було обрано А. Луначарського.

Під час конференції багато уваги приділялося політичному і духовному вихованню робітників, розвитку їх творчої ініціативи і просвіти. У резолюції конференції, запропонованій А. Луначарським, були окреслені загальні завдання будівництва пролетарської культури: «1. Конференція підкреслює, що культурно-просвітницький рух повинен займати місце в загальному культурному розвитку поряд з політикою, професійним рухом і кооперацією. 2. Культурно-просвітницький рух пролетаріату повинен бути проникнутий бойовим соціалістичним духом і метою його є – озброїти робітничий клас знаннями, формувати його почуття за допомогою мистецтва, для посилення у титанічній боротьбі за новий суспільний лад» [16, с. 2–3]. 28 листопада 1917 р. вибране конференцією виконавче бюро постановило: «Називати Центральний комітет петроградських пролетарських культурно-просвітницьких організацій скорочено Пролеткульт» [7, с. 85].

Юридичний статус Пролеткульту після Жовтневого перевороту зафіксовано в Декреті Ради народних комісарів і Всеросійського центрального виконавчого комітету від 9 листопада 1917 р. «Про створення державної комісії з просвіти», підписаному В. Леніним і А. Луначарським. У складі комісії, був представник Пролеткульту. У час створення системи Наркомосу комісія повинна була «...служити зв'язком і помічницею, організовувати джерела матеріальної, ідейної і моральної підтримки муніципальним і приватним, особливо трудовим і класовим просвітницьким установам у державному загальнонародному масштабі» [3, с. 61]. Декрет визначав місце Пролеткульту в системі радянських органів: «Самостійна робота класових – робітничих, солдатських, селянських – культурно-просвітницьких організацій повинна мати повну автономію відносно державного та муніципальних центрів» [3, с. 61].

Декрет визначав пріоритетну роль Про-

леткульту в культурному будівництві, у вихованні і просвіті широких мас, а також як органу, який би здійснював допомогу Наркомосу. На початку діяльності Пролеткульт отримувал значну підтримку: йому виділялися приміщення, гроші та інші засоби. На перше півріччя 1918 р. Пролеткульту було асигновано 9 285 700 рублів [2, с. 59].

Із часом актуальним поставало питання про роль і місце Пролеткульту в новій системі державної влади, та про його взаємовідносини з Наркомосом. Це питання неодноразово обговорювалися (із січня по квітень 1918 р.) на засіданнях Державної комісії з просвіти. У результаті довгих дискусій, у яких брали участь А. Луначарський, Н. Крупська, П. Лебедєв-Полянський, Ф. Калінін та ін., комісією була прийнята резолюція, яка визначала статус Пролеткульту: «Державна комісія, обговоривши питання про пролеткульту, висловлюється за те, що надалі організації ці повинні існувати як строго класові, які віддають свої сили виключно справі розвитку чисто пролетарської соціалістичної культури на абсолютно автономних засадах. Радянська влада, беручи на себе справу широкого ознайомлення пролетаріату, як і усього трудового населення, із завоюваннями культури і ставлячи своїм завданням подальший розвиток її в соціалістичному дусі, зобов'язана всіляко сприяти роботі пролеткультів» [9, с. 40–41]. Відповідно до резолюції визначалися завдання Пролеткульту – розвиток соціалістичної культури. Діяльність Пролеткульту повинна здійснюватися на автономних засадах і за сприяння державної влади.

27 серпня 1918 р. у Москві проходило спільне засідання виконавчого бюро Пролеткульту, членів оргбюро, представників відділів народної освіти, районних рад, профспілок і культпросвітторганізацій щодо скликання Всеросійської конференції пролеткульту. З доповіддю про завдання і характер роботи Пролеткульту та його стосунки з іншими радянськими культурно-просвітницькими організаціями виступив А. Луначарський: «Радянська влада, нічим не обмежуючи повної свободи організації пролетаріату, в першу чергу Пролеткульту, повинна, навпаки, створювати для нього найсприятливіші умови, даючи доступ до усіх скарбів культурного минулого. Звідси – внутрішня єдність і повна узгодженість дій радянського державного і місцевого апаратів і його культурних відділів у центрі і на місцях, з одного боку, і самостійних пролетарських культурних організацій художньо-науково-творчих, яким має бути Пролеткульт, з іншого» [18, с. 33–34]. Відтак визнавалася відносна самостійність Пролеткульту одночасно із повним погодженням його дій із державними орга-

нами.

15–20 вересня 1918 р. у Москві відбулася Перша всеросійська конференція пролетарських культурно-просвітницьких організацій. На конференції були присутні 334 делегати, зокрема 170 комуністів, 54 прибічників, 65 безпартійних, 41 представник партії есерів, меншовиків, анархістів та інших політичних організацій. Гостями з'їзду були 234 особи, серед яких провідні робітники Наркомосу: М. Покровський, Н. Крупська, В. Брюсов [7, с. 90].

У ході роботи конференції під час другого пленарного засідання з доповіддю «Революція і культурні завдання пролетаріату» виступив П. Лебедев-Полянський. Він наголошував про необхідність створення особливої пролетарської культури, завдання якої – з одного боку, з нових соціалістичних позицій оволодіти культурою попередніх поколінь; з іншого, виробити соціалістичний тип мислення наступних поколінь і на основі цього створити соціалістичну культуру. На думку доповідача вирішити проблему пролетарської культури може тільки пролетаріат: інші класи, близькі до пролетаріату, вирішити це завдання не можуть, але в окремих випадках вони можуть бути тимчасовими помічниками: «Нехай робітничий клас сам спрямує величні зусилля на створення того, чого йому не вистачає, нехай культурна самостійність буде і наступним, і віднині постійним його лозунгом» [17, с. 20].

Відтак визначальним принципом створення і діяльності Пролеткульту П. Лебедев-Полянський назвав «самодіяльність». На відміну від державних органів, які спрямовують і регламентують діяльність підпорядкованих установ за допомогою декретів, постанов, Пролеткульт «...повинен тільки кращим чином організувати самодіяльність пролетаріату, закріплюючи і об'єднуючи все те, що входить у життя само собою, без декретування зі сторони. Культурна самодіяльність пролетаріату – лозунг, висунутий самим життям» [17, с. 21].

Важливою, у контексті нашого дослідження, є резолюція конференції, запропонована П. Лебедевим-Полянським, оскільки у ній простежуються програмні засади діяльності Пролеткульту: «Перша всеросійська конференція культурно-просвітницьких організацій, вказуючи,

1) що культурно-освітній рух серед пролетаріату повинен зайняти самостійне місце поряд із політичним і економічним рухом;

2) що завданням Пролеткульту є вироблення пролетарської культури, яка зі знищенням в суспільстві класового ділення стане загальнолюдською;

3) що будівництво цієї нової культури повинне базуватися на громадській праці і това-

риській співпраці, вважає:

1) для досягнення поставленого завдання пролетаріат повинен досягнути усі надбання попередньої культури, засвоїти з неї усе загальнолюдське;

2) усі ці засвоєння він повинен сприйняти критично і переробити в горнилі своєї класової свідомості;

3) пролетарська культура повинна носити характер революційного соціалізму, щоб пролетаріат міг озброїти себе новими знаннями, сформувавши почуття за допомогою нового мистецтва і перебудувати свої побутові стосунки в новому дусі, істинно-пролетарському, тобто колективістському;

4) у справі будівництва нової культури пролетаріат повинен проявити максимум своєї класової енергії, своєї самодіяльності, користуючись також допомогою революційно-соціалістичної інтелігенції, оскільки це можливо;

5) закладаючи фундамент нової форми робочого руху «Пролеткульту», відстоюючи його організаційну самостійність, щоб в усьому об'ємі могла розгорнутися суворо-класова пролетарська творчість, Конференція вважає, що державні установи, центральні і місцеві, повинні усіма засобами сприяти новому руху, щоб міцніше закріпити завоювання пролетарської революції, щоб перемогти буржуазію не лише матеріально, але і духовно, щоб швидше звести нову будівлю прийдешнього соціалістичного суспільства» [17, с. 29].

Водночас на конференції був прийнятий Статут Всеросійської Ради пролетарських культурно-просвітницьких організацій, у якому зазначалося, що Всеросійська Рада Пролеткульту як організаційно завершена нова форма робітничого руху є центром, що об'єднує і керує у справі будівництва пролетарської культури революційно-комуністичним пролетаріатом. Усі рішення Конференції і Всеросійської Ради є обов'язковими для усіх Пролеткультів.

Відповідно до Статуту Всеросійська Рада Пролеткульту складається із 15 членів і 8 кандидатів, яких вибирає конференція. Крім того, по 1 представнику надсилають Московський, Петроградський і кожний губернський Пролеткульт, Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет Рад, Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії, Народний Комісаріат Просвіти, Всеросійська Рада Професійних Спілок, Центральні Професійні Спілки, Рада Робочої Кооперації, Всеросійський Центр Революційно-соціалістичної Молоді, Червона Армія і Флот [17, с. 54].

Всеросійську Раду Пролеткульту повинен обирати Центральний комітет, який складається із 7 осіб і збирається не рідше одного разу у три

місяці. Конференція обирає голову, двох членів і секретаря. Для встановлення контакту із Народним Комісаріатом Просвіти конференція обирає завідуючого Відділом пролетарської культури в Наркомпросі, а також двох членів колегії. Відділ пролетарської культури при Наркомпросі здійснює свою роботу у повному контакті із Центральним Комітетом Пролеткульту і дає звіт своєї роботи Раді Пролеткульту, яка складається із таких відділів: науковий, мистецтв, літературно-видавничий, організаційно-інструкторський, фінансовий і відділ дитячого виховання [17, с. 54].

У Статуті визначено, що Центральним видавничим органом ради Пролеткульту є журнал «Пролетарська культура», редакція якого у складі 5 осіб вибирається і затверджується на всеросійській конференції. Під її спостереженням відбувається все видавництво ЦК Пролеткульту.

Засоби Ради формувалися за рахунок субсидій від Наркомпросу і доходів підприємств.

На Першій всеросійській конференції Пролеткульту був обраний склад Центрального Комітету, до якого входили П. Лебедєв-Полянський (голова), Ф. Калінін і А. Маширов-Самобитник (товариші голови), В. Ігнатов (секретар); члени: А. Богданов, Н. Василевський, С. Галичев, М. Герасимов, А. Додонова, В. Косціор, В. Кирилов, І. Нікітін, К. Озол, І. Садоф'єв, В. Файдиш. Кандидатами в ЦК Пролеткульту були обрані Н. Лукін, С. Кривцов, Ф. Благодіров, Р. Пельше, С. Крижанівський, Є. Херсонська, С. Контюр'єв, О. Владимірова [17, с. 55].

Завідуючим відділом Пролеткульту при Наркомосі обрано Ф. Калініна, членами – А. Маширова-Самобитника, В. Файдиша. До складу редакції журналу «Пролетарська культура» обрано А. Богданова, Ф. Калініна, В. Керженцева, П. Лебедєва-Полянського, А. Маширова-Самобитника [17, с. 55].

Під час конференції з доповідями виступили Н. Крупська «Ідеали соціалістичного виховання», Є. Херсонська «Про роботу з юнацтвом», П. Лебедєв-Полянський «Пролетаріат і мистецтво», Ф. Калінін «Психологія індустріального пролетаріату». На конференції працювали секції: літературно-видавнича, театральна, музична, образотворчих мистецтв, пролетарського університету, клубна, професіональна і кооперативна, – за результатами роботи яких було прийнято резолюції, що визначали зміст і напрями діяльності Пролеткульту.

21 січня 1919 р. Всеросійська рада Пролеткульту прийняла нормативний документ «План організації Пролеткульту», відповідно до якого було визначено структуру пролетарських куль-

турно-просвітницьких організацій. У Плані було визначено, що «...Пролеткульт повинен безпосередньо включати лише культурний авангард пролетаріату, індустріальний, і тільки найбільш передові і свідомі в культурному відношенні елементи» [14, с. 5].

Відповідно до Плану основним практичним осередком пролеткульту є культурно-просвітницька комісія фабрично-заводського підприємства, яка стоїть на платформі Першої всеросійської конференції пролетарських культурно-просвітницьких організацій. Усі активні робітники, які співпрацюють із культурно-просвітницькою комісією, становлять фабрично-заводський пролеткульт. В обов'язки комісії входить організація всієї роботи і співпраця із районними пролеткультами. Засідання комісії відбувається один раз на тиждень, а один раз у місяць скликається фабрично-заводський пролеткульт. Засоби культурно-просвітницької комісії складаються із відрахувань фабрично-заводського комітету, членських внесків та асигнувань від районного пролеткульту.

Фабрично-заводські пролеткульти у великих промислових центрах шляхом конференції створюють районний пролеткульт, на чолі якого стоїть районна рада пролеткульту. Склад ради формується відповідно до Статуту Всеросійської ради пролетарських культурно-просвітницьких організацій (1918). Президія ради збирається не менше одного разу на тиждень, рада – одного разу в місяць, районна конференція – один раз у півріччя. В обов'язки ради входить організація фабрично-заводських пролеткультурів, їх реєстрація з детальною вказівкою кількості членів, бюджету, розміру, характеру і постановки роботи, підготовка детальної бухгалтерії і звіту роботи, які раз у півріччя подають у міський пролеткульт. У районних пролеткульту діють відділи: інструкторсько-агітаційний, клубний, літературний, музично-вокальний, театральний, образотворчих мистецтв, господарчий, фізичного розвитку і професійного знання [14, с. 7].

Мережа районних пролеткультурів шляхом конференції створює міський пролеткульт, на чолі якого стоїть міська рада пролеткульту. Склад ради формується відповідно до Статуту Всеросійської ради пролетарських культурно-просвітницьких організацій (1918). Президія ради збирається не менше одного разу на тиждень, рада – одного разу в місяць, районна конференція – один раз у півріччя. В обов'язки ради входить організація районних пролеткультурів, реєстрація їх з точною вказівкою кількості об'єднаних у них фабрично-заводських пролеткультурів та їх членів, підготовка бухгалтерії для всього міста і звіту про роботу, який один раз у півріччя пода-

ється у губернський пролеткульт, а де такого немає, то в Центральний комітет Всеросійської ради Пролеткульту.

Районні пролеткульти, розпорошені по губернії, шляхом конференції створюють губернський пролеткульт.

Міські і губернські пролеткульти відкривають відділи: інструкторсько-агітаційний, клубний, літературно-видавничий, музично-вокальний, театральний, образотворчих мистецтв, науковий і фінансовий, фізичного розвитку і професійного знання [14, с. 8].

Місцеві пролеткульти мають повну свободу у виборі методів реалізації поставлених завдань і на власну діяльність повинні заохочувати асигнування місцевих підприємств [14, с. 9].

Відповідно до нормативного документа «Конференції пролеткульту» було визначено порядок скликання і зміст роботи конференцій фабрично-заводських, районних, міських і губернських пролеткультурів. Водночас вказано необхідність дотримання послідовності проведення конференцій перед губернською конференцією повітової, перед повітовою – фабрично-заводської, перед міською у великих промислових центрах – районної і перед районною – фабрично-заводської. Резолюції конференцій, тези доповідей і самі доповіді повинні направлятися у Центральний комітет пролеткульту та в організацію ступенем вище [14, с. 12].

При кожному пролеткультурі створювалися студії, які працювали під загальним керівництвом президії ради пролеткульту. Керувала студією колегія на чолі із завідуючим, призначеним президією ради пролеткульту. Відповідно до «Плану організації пролеткульту» затверджено студії літературні, театральні, образотворчого мистецтва, музичні.

Пріоритетними завданнями Пролеткульту були створення пролетарської художньої літератури і поезії, які б відрізнялися від попередньої, та виховання пролетарських поетів, белетристів, митців слова, які б втілювали новостворене життя у нових пролетарських формах. З метою реалізації цих завдань порушувалося питання про створення особливих *літературних студій*, в яких робота велася б у двох напрямках: теоретичному – ознайомлення із літературною спадщиною минулого, для чого організовувалися б читання курсів з історії вітчизняної і зарубіжної літератури різних епох із позицій марксистського світорозуміння; практичному – формування умінь і навичок літературної творчості на заняттях із римування, загальної теорії віршування, теорії драматургії, художньої прози і критики [13, с. 13].

Під час роботи I Всеросійської конференції Пролеткульту у доповненні до резолюції,

прийнятої Літературно-видавничою секцією, вказувалося на необхідності організації Всеросійської спілки робочих письменників і створення центрального видавничого органу, який об'єднував би їх [17, с. 44–45]. Ним став журнал «Пролетарська культура».

Важливим завданням становлення пролетарської культури було створення пролетарського театру, що зумовлювало відкриття *театральних робітничих студій* Пролеткульту, у яких передбачалося виховання і навчання кадрового складу акторів, які вийшли із пролетарського середовища і відображають психологію, замисли і стремління революційного пролетаріату. Інструкторами повинні призначатися професійні актори, які вболівають за стремління робітників створити робітничий театр. У контексті соціалістичних ідей передбачалося навчання робітників необхідних елементів сценічного мистецтва, знайомство із новітніми течіями, надаючи потім поле для вільної творчості акторам-пролетарям [13, с. 14].

Потужним засобом формування соціалістичного світогляду робітників Пролеткульт вважав *студію образотворчих мистецтв* як навчально-виробничий осередок, що об'єднував би усіх пролетарських творців-художників з метою навчання пролетаріату різним видам мистецтва і створення пролетарського образотворчого мистецтва. У цьому напрямку передбачалася організація майстерень-студій, лабораторій для навчально-трудоваї колективної творчості з усіх спеціальностей образотворчого мистецтва, тим самим здійснення пропаганди соціального комунізму: клуби, театри, музеї, робітничі університети і заводи, лабораторії, картинні галереї, виставки, кінематографи, екскурсії та ін. [13, с. 15].

Відповідно до резолюції музичної секції I Всеросійської конференції Пролеткульту невід'ємною частиною пролетарської культури вважалася музика, яка відображає внутрішнє духовне життя і є сильним засобом для перетворення людини. Це зумовлювало необхідність створення *музичної студії* Пролеткульту, яка мала за мету допомогти пролетаріату оволодіти музичним досягненням людства, сприяти виявленню колективної й індивідуальної творчості пролетаріату у сфері музичного мистецтва [13, с. 16].

В організаційній структурі Пролеткульту основним осередком – «робітничою майстернею» пролетаріату – для вироблення пролетарської культури є *пролетарський клуб*, робота якого повинна будуватися на творчій активності усіх його членів. Відповідно до «Орієнтовного статуту клубу Пролеткульту» пролетарський клуб об'єднував усю творчу працю своїх членів у справі вироблення пролетарської культури,

сприяє суспільному, комуністичному і розумовому розвитку своїх членів, і є для них місцем відпочинку [15, с. 17].

До структури пролетарського клубу відповідно до «Орієнтовного статуту» входять: курси і семінари для вивчення різних сфер науки і окремих наукових питань; студії: літературна, хорова, музична, драматична, образотворчих мистецтв, наукова та ін.; спектаклі, концерти, лекції, бесіди, екскурсії та ін.; бібліотека-читальня; довідкове бюро з питань партійних, культурно-просвітницьких, професійно-виробничих, кооперативних із розкладом роботи усіх клубних установ; гімнастичний зал фізичної культури; буфет і їдальня.

До клубів зараховувалися представники пролетаріату віком до 16 років. Відповідно до «Статуту», який визначав склад клубу, права і обов'язки його членів, засоби клубу та його управління, звітність і контроль, усі члени клубу повинні брати активну участь у його творчій роботі.

З метою просвіти і формування соціалістичного світогляду підрастаючого покоління віком до 16 років створювалися студії клубу. Для тих, хто з різних причин не має змоги постійно працювати у студіях, діяли гуртки.

Структурою, яка б була «центром пролетарської науки», розробляла методологічні підходи і концептуальні положення створення пролетарської культури, було названо Пролетарський університет як систему культурно-просвітницьких установ, робота яких ґрунтувалася на рівноправ'ї викладачів і студентів та товариській дисципліні. Його діяльність спрямовувалася на створення робітничої інтелігенції. Детальний проект створення Пролетарського університету розробив А. Богданов на сторінках збірника «Пролетарська культура».

Здобуття освіти в університеті передбачалося на трьох рівнях: підготовчому, основному і спеціалізованому. Підготовчий повинен формувати і систематизувати знання, які мають слухачі, а також доповнити їх, необхідними для засвоєння основного. Основний повинен міцно сформулювати основи соціалістичного світорозуміння. Третій – спеціалізований – ділиться на факультети: технічний, економічний і культурний [17, с. 48]. Для тісного взаємозв'язку поширення знань і наукової діяльності важливим є створення Робітничої енциклопедії: «Вона об'єднує в найбільш досконалій формі і в найменшому можливому об'ємі основну суму всенаукового знання, необхідні робітникам, щоб ясно розуміти своє місце і роль в природі і суспільстві, щоб свідомо і витримано йти своїм класовим шляхом» [1, с. 221].

Із початку виникнення Пролеткульту

спостерігався швидкий кількісний ріст пролетарських культурно-просвітницьких організацій. Як повідомляла у січні 1919 р. газета «Известия ВЦИК», «в провінції зараз повсюдно організуються «Пролеткульти». Потреба у них велика» [5]. Пролеткульти створювалися і діяли у Києві, Харкові, Одесі, Миколаєві, Дніпропетровську, Кременчуці, Черкасах, Чернігові, Умані та ін. Матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Києві засвідчили жвавий інтерес громадськості до діяльності Пролеткульту.

Так, 31 січня 1919 р. відбулося перше організаційне засідання пролеткульту у м. Клинці Чернігівської губернії. Згодом щойно створений пролеткульт провів мітинг, який «...пройшов із великим підйомом, присутні проявили живий інтерес до нового починання» [17, арк. 38–39]. Цікавим є повідомлення про успішне проведення Першої Єкатеринославської конференції пролеткульту [17, арк. 230–231], оголошення набору слухачів на другий семестр Пролетарського університету у м. Кременчуці [17, арк. 317–318]. Відділ «Хроніка» українського періодичного органу «Мистецтво» повідомляв, що 4 травня 1919 р. відбулася Перша всеміська конференція київських пролетарських культурно-просвітницьких організацій [8, с. 33]; про створення в м. Умані Пролеткульту [19, с. 37] тощо. Це засвідчує створення широкої мережі пролеткульту в Україні, масштаб, географія, результати діяльності якого і досі не встановлені.

Отже, у статті встановлено, що офіційно культурно-просвітницька і літературно-художня організація пролетарської самодіяльності була створена під час Першої Петроградської конференції пролетарських культурно-просвітницьких організацій (16, 17 і 19 жовтня 1917 р.). 15–20 вересня 1918 р. у Москві відбулася Перша всеросійська конференція пролетарських культурно-просвітницьких організацій, на якій було прийнято «Статут Всеросійської ради пролетарських культурно-просвітницьких організацій» як нормативний документ, що визначав порядок її організації та функціонування. Згодом був прийнятий «План організації Пролеткульту» – нормативний документ, яким було визначено організаційну структуру пролетарських культурно-просвітницьких організацій: фабрично-заводський пролеткульт, районний, міський та губернський, які підпорядковувалися Центральному комітету. Місцеві пролеткульти мали приблизно таку ж структуру, як і Центральний Пролеткульт. Колегіальним органом, який встановлював порядок створення пролеткульту, була конференція, хід і проведення якої визначав нормативний документ «Конференція пролеткульту». Реєстрацію пролеткультів та його членів

здійснював Центральний комітет. При пролеткульті діяли відділи: організаційний, господарський, літературно-видавничий, театральний, шкільний, бібліотечний, клубний, музично-вокальний, науковий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, затверджена указом Президента України № 347 від 17 квітня 2002 року // Освіта України. – 2002. – № 33.
2. Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933 : навч. посіб. / О. В. Сухомлинська та ін. ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996.
3. Енциклопедія освіти / АПН України; [голов. ред. В. Г. Кремін]. – К. : Хрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Октябрьская революция и фабзавкомы. – М., 1927. – Ч. 1.
5. Пролетарская культура. Известия. – 1918. – № 1.
6. Карпов А. В. Русский Пролеткульт : идеология, эстетика, практика / А. В. Карпов. – СПб. : Изд-во СПбГУП, 2009. – 260 с.
7. Декреты Советской власти. – М., 1957. – Т. 1.
8. Горбунов В. В. Ленин и пролеткульт / В. В. Горбунов. – М. : Политиздат, 1974. – 239 с.
9. Культурное строительство в СССР. 1917–1927. Документы. – М., 1989.
10. Хроника Пролеткульта // Пролетарская культура. – 1918. – № 4.
11. Протоколы Первой всероссийской конференции пролетарских культурно-просветительских организаций. 15–20 сентября 1918 г. / под. ред. П. И. Лебедева-Полянского. – М., 1918. – 129 с.
12. План организации пролеткульта // Организация пролеткульта. – II издание. – Ростов н/Д., 1920. – С. 5–9.
13. Организация пролеткульта. – II издание. – Ростов н/Д., 1920. – 29 с.
14. Примерный устав клуба Пролеткульта // Организация пролеткульта. – II издание. – Ростов н/Д., 1920. – С. 17–21.
15. Богданов А. Наука и рабочий класс / А. Богданов // Богданов А. О пролетарской культуре (1904–1924). – Ленинград : Издательское товарищество «Книга», 1924. – С. 200–221.
16. Известия ВЦИК. – 19 января 1919 р.
17. Інформаційне повідомлення про роботу відділів Тимчасового робітничо-селянського уряду України, Раднаргоспу, заснування Ревтрибуналу, Єдиного Народного суду, встановлення Радянської влади на місцях, організацію комуністичних осередків, Всеукрпролеткульту, курсів агітаторів і інструкторів при ревкомах України, допомогу голодуючим дітям, про роботу профспілок. – Ф. 1738, Оп. 1. – 318 арк.
18. Київський пролеткульт // Мистецтво. – 1919. – Ч. 1. – С. 33–34.
19. Хроніка // Мистецтво. – 1919. – Ч. 1. – С. 34–37.